

դարերով մեծցրել է մարդի իրաւունքը անկախ, աներկիւղ զարգանալու: Մարդիկ դարձրել են կրաւորական, վարկոտ, անհամարձակ, անզոյն էակ, լրելով նորանկիւղ ազատ մտածելու, ազատ հաւատալու, ազատ սիրելու, գործելու, ազատ ձգտելու իրաւունքը: Այս նա դարձրել է նորան անազնիւ, անբարոյական, ստիպելով կեղծաւորել ամեն յոյժին, ամեն զօրութեանը:

Նշանաւոր մարդիկ կուենով, պատեւաբար զիջելով զիրաւորապէս ընտանիքի հետ, հասել են նշանաւորութեանը, — բայց որքան մարդիկ կուեն մէջ թուլացել են, ենթարկել են յոյժին, անհետացել են, մեռել են: Ուրեմն որքան անյայտ նշանաւոր ընդունակութիւններ կորցրել է մարդկային հասարակութիւնը ընտանիքի շնորհով:

Ընտանիքը և ժառանգութիւնը երկու գործը գործիչներ են, որք եթէ կերպարանաւորուէին, եթէ լաւ ուղղուէին, կարող էին օգուտ բերել մարդկութեանը, փոխանակ մինչև այժմ բերած վնասի:

Նորա չմտնեցին իրանց հասարակական վնասը պաշտօնը: Նորա չպիտի մեծցնէին անհատութիւնը, այլ ընդհանրապէս պիտի գործ դրած լինէին պաշտպանել մարդի անհատական զարգացումը հասարակական բռնաւորութեան դէմ:

Իսկ ընդհանրապէս ամբողջ պատմական ընթացքում նորա բռնաւորութեան ամենահաւատարմ դաշնակից են եղել:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕՏԱՐ ԼԵՁՈՒՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆ ԵՒ ՄԵՐ ԱՌՈՒՏՈՒՄԸ

Գալու ամսի վերջը երկաթուղու շինութիւնը կաւարովի և թիֆլիսը կ'ապրէ Եւրոպայի հետ թէ երկաթուղու թէ ծովի ճանապարհով: Այս հանգամանքը չէ կարող չաղել թիֆլիսի արդեան կեանքի վերա, մանաւանդ անտեսական կողմից:

Մեր վաճառականութիւնը, երեւի կրնա գունակ բողբոջել ուրիշ ձև, կ'հետեւի ուրիշ երանակին: Եւրոպացիները հարկաւորութիւն չեն ունենայ միջնորդներին գիմել իրանց ապրանքը մեր վաճառանոցները հասցնելու համար: Իսկ սա անհրաժեշտ է, որ մեր առևտուրի մեծ մասը միայն նորանով:

Թիւնից յետոյ, նորից փոթորիկ վերկայաւ կանանց բարձրագոյն կրթութեան՝ մանաւանդ նրանց բժշկութիւնով պարագլու գէմ: Թէօդոր Բիշօփ, Միլանի երեւի անգամադինին (Anatom) և ֆիզիոլոգը նորերս մի թերթի * հրատարակեց սրի մէջ կանանց ուսման հարցը և նրանց բժշկութիւնով պարագլու դատարանում է, մի թերթի որ իր բանադատական թղթ փաստերի՝ հետապնէ անուղիղ հետախնդրի դիմումը առանձին արժանաւորութիւն մի շունի, բայց որովհետեւ գրողը Բիշօփն է այս պատճառաւ բոլոր օրադրները յիշում են այս թերթի և նրանցից մեծ մասը հերքում Բիշօփի մտքերը:

Բիշօփի գրած մտքերը կանանց դիմանական դարգացման, մանաւանդ բժշկութիւնով պարագլու գէմ՝ կամ լոկ անձնական զգացմունքներ են կամ հիպոտէզներ—գիմանական փաստերով դեռ չապացուցած ենթադրութիւններ, և կեանքի մէջ յաճախ կրկնաց զրոյցներ: Բիշօփի զգացմունքին ընդդէմ է, նա չէ կարող նայել այն կնոջ վրա որ մի դիակի առաջ կանգնած. ընտում է, ուսանում է մարդի կարմեղծքը, որ նա տղամարդ ուսուցիչի հետ մարդիկ կազմեղծքի վրա դասաւորութիւն է լուծւում կայն, կայն:

Միթէ այս պատճառ մի է որ կնիւ բժշկութիւնում չի կարող և չի պէտք է պարագլու: Միթէ բանադատը այսպիսի ծանր հարցը ընդհուպ իր անձնական զգացմունքին պէտք է հետեւի: Անձնական զգացմունքները դաստաստանի ժամանակ, դա-

նէր պարագլու մինչև այժմ, որ եւրոպական արդիւնքները առնելով, բերում էր նրանց մեր երկրը վաճառելու համար: Ճանապարհի միջոցը հեշտացրած լինելով, Եւրոպացիները սորանով կը պարագլեն: Եւ այն ժամանակ մենք կամայ ակամայ ստիպւած կ'լինենք գործ դնել մեր գումարները ուրիշ ձեռնարկութիւնների, քան թէ բերել ապրանքը և պարագլէ մանրավաճառութեամբ...: Հաւանական է որ դառն փորձը մեզ ցոյց կ'տայ որ աւելի շահաւէտ է գործ դնել գումարները հում մթերքի առաջացնելուն, նորան մշակելուն և Եւրոպայի մէջ նորան վաճառելուն:

Բայց մեր յոյժովի նպատակը այս չէ և մենք կողմն ենք դնում այս մասին դատարկութիւններ: Դուրս բերենք միայն մի եղբայրացութիւն վերեւ ասած մեր խօսքերից: Եթէ մեր երկրի առևտուրը կ'հետեւի հում նիւթերի վաճառականութեանը, այն ժամանակ հասկանալի է, որ մեր վաճառականների ճանապարհորդութիւնը օտար երկրները պիտի աւելի յաճախ կատարվի, ուստի կը զգայիլ հետզհետէ օտար լեզուներ ուսումնասիրելու պահանջութիւնը:

Այս պահանջութիւնը զգացում է և այժմ: Մեր խօսքերի հիմնաւոր լինելու ապացոյց թող լինի այն երեւոյթ, որ վերջին երկու, երեք ամսում լոյս տեսան մեզանում երկու զիբբ վրացերէն լեզուով, որոց նպատակն է մի ձեռնարկ առաջարկել Ֆրանսիական լեզու ուսումնասիրելու ցանկացող վաճառականներին: Ճշմարիտ է, զիբբները վատ են, և ոչ թէ միայն չեն կարող նըպատակել Ֆրանսիական ուսումնասիրելուն, բայց գուցէ հակառակ ազդեցութիւն կունենան կարգացող վերա, բայց այնուամենայնիւ այս զրբերը բաւական տարածվում են ու առնվում:

Պարզ է, որ կան մարդիկ, որոց յիշեալ զրբերը հարկաւոր են, և մենք նկատում ենք որ նոցա առնողները մեծ մասը պատկանում են առևտրական դասին, և աւելի պրիկազէ կներ են կամ ինչպէս այսօր ասում են դուքսի աշկերաններ: Մինչև անգամ զրբայիներից մինի հրատարակողը այդ դասին է պատկանում: Մենք չ'զիտենք ով է հրատարակել երկրորդ զրբը, բայց հաւանական է որ նա էլ այդ շրջանից լինի:

Եթէ օտար լեզուների ուսումնասիրելու պահանջը այնքան մեծ է, այս բոլորիս, — ուրեմն որքան մեծ կ'լինի նա ապագայում:

Մտաւոր վրա չը պէտք է ներդրեն. նրա վրա իրողութիւնները միայն ազդեցութիւն պէտք է ունենան և սրանցից միայն պէտք է նա հետևանքներ կամ վնասներ հանէ: Մարդիկների զգացմունքները շատ տարբեր են, միշտ փոխութեան ենթակայ: Նրանց մեծ մասը սովորութիւններից և դատարարութիւններից կախված են:

Բայց այս անձնական զգացմունքը, յիշեալ դիտարկանք բերում է մի ուրիշ պատճառ ևս, կնոջ բժշկութիւնով և առհասարակ դիտարկութիւններով պարագլու անընդունակութեան՝ տղամարդիկ հետ համամատելով: Նա սրբում է որ առհասարակ կնիւ տղամարդից մտաւորապէս և մարմնաւորապէս ստորադասակ է: Նա յիշում է կնի և այդ մարդի ուղեղի և զգայութի համամատական ընթացիւնների հետևանքը: Ըստ Բիշօփի տղամարդի ուղեղը միջին թվով աւելի ծանր է, աւելի մեծ բացարձակ (absolut) կնի ունի քան թէ կնոջ:

Հերմանը, նմանապէս մի յայտնի գերմանացի ֆիլոլոգ, հերքում է Բիշօփի այս պնդումները և չափազանց վատահոլութիւն է անդամում այս տեսակ միջոցներով այն ծանր հարցը վճռել կամենալը: Ըստ Հերմանի կնոջ ուղեղը աւելի մեծ բացարձակ կնի ունի քան թէ տղամարդի, իսկ համամատական կնիւ երկու սեռի ուղեղի զրբէն նոյն է: Առանց երկարաբանութեան չեմ կարծում որ յաջողի ինձ այս դիմանական վէճի վրա ընթերցողին կատարելով զգալիար տալ այս պատճառաւ բաւականաճառում եմ յիշել որ այս խնդիրը գիտութեան մէջ վճռած չէ, և ուղեղի գործ հիւթի կամ այսպէս անվանեալ ուղեղի մանվածքի (Hirnwundung) յարաբերութիւնը (որոնցից, ըստ ֆի-

երեւ առևտրական մարդիկ աւելի ու աւելի կ'սկսեն յաճախել օտար երկրները: Այժմ մեան ժամանակում վաճառականը շատ շատ երկու, երեք անգամ կերթայ արտասահման, կ'ապրի մի որ և է առևտրական տան հետ և այնուհետեւ նորա միջնորդութեամբ բերել է տալիս իրան հարկաւոր ապրանքը: Հում նիւթերի վաճառահանութիւնը այսքան հեշտ չէ: Վաճառականը ստիպւած կը լինի կամ անձամբ անդադար գտնվել արտասահմանում, կամ մի գործակատարին պահել այնտեղ, որ մի կողմից միշտ տեղեկութիւն ունենայ վաճառանոցի դներին մասին, իսկ միւս կողմից կարողանայ իր օգուտները հոգալ:

Ունենալով աչքի առաջ այդ հանգամանքները, մենք ոչ թէ միայն օգուտէտ, բայց և անհրաժեշտ ենք համարում թիֆլիսի համար այնպիսի հիմնարկութիւնը, որ տեղ դաս տալին օտար լեզուները, ընտրելով նոցանից առաջին ժամանակ ամենանհրաժեշտները: Այդ տեսակ հիմնարկութիւնը պիտի նշանակված լինի հասակ առած մարդիկների համար և դասախօսութիւնները պիտի կատարվեն այնպիսի ժամանակ, որ չարգելեն լոյնների ամենօրեայ պարագլունքներին:

Այդ տեսակ հիմնարկութիւն հարկաւոր է նա մանաւանդ, որ մեր ուսումնարաններում շատ թիւ են սովորեցնում երեսներին օտար լեզուները:

Որպէս ապացոյց այդ տեսակ հիմնարկութեան կարելութեան, մենք կը բերենք այդտեղ Իտալիայի Տուրինո քաղաքի օրինակը, որտեղ նոյն նպատակով կազմեցաւ յիշեալ զիտական շրջան (filologico circolo) անունով ընկերութիւնը: Գործնական նպատակով հիմնված, նա այժմ օրից օր ընդարձակութիւն է ստանում:

Մեզանում այդ տեսակ գործի աջողութիւնը այն պատճառով էլ հաւանական է, որ բացի վաճառական մարդիկներից, դասախօսութիւնները կ'յաճախեն և այն անձերը, որք դիտաւորութիւն ունեն գնալ արտասահման ուսում առնելու, բայց որոնցից շատերը չեն յանդգնում այսպիսի մի վճռողական քայլ անելու լեզուի հետ ծանօթ չ'լինելով:

Նոյն իսկ այժման ժամանակը յարմար է այդ տեսակ գործը սկսելու, երբ երկաթուղին աւարտվելու վերա է:

Եթէ ոչ, մենք պիտի սպասենք, որ և

զիտացների մտաւոր գործողութիւնները զիտաւորապէս կախված են զէպի մտաւոր ընդունակութիւնները, դեռ դիտարկելու չէ մնիկն:

Հերմանը ենթադրութիւնով ընդունելով նաև Բիշօփի պնդումն որ տղամարդի ուղեղը աւելի մեծ բացարձակ կնի ունի քան թէ կնոջ (որ ըստ նորա ուղեղ չէ), այնուամենայնիւ նա չէ կարծում որ այս կնոջ բնական անընդունակութեան պատճառ կարող է լինել: Ինչպէս միշտուրք մարդու թիւնով մեծանում ամբանում են, այսպէս և ուղեղը չարունակ կրթութիւնով—մտաւոր մարդու զուգութիւնով աճել ուրեմն ծանրանալ կարող է: Տղամարդիկը դարերով, իրանց ուղեղը մարդկով մտաւոր աշխատութիւնով կարող էր ուրեմն նա նրանց մօտ աճել, ծանրանալ: Թող կանացի դասախօսութիւնը, նրանց մտաւոր զարգացումը աւարտ ընթացք ստանայ, այնպէս ինչպէս օտար մարդների, այն ժամանակ կանացի ուղեղը ևս ժամանակավոր աւելի կաճի, կը ծանրանայ: Ուստի հետևում է որ այս անատոմիական և ֆիլիոլոգիական ընթացիւնները ամենեւին ապացոյց չեն կնոջ ընտանի ստորադասութեան համամատելով նրանց տղամարդիներին հետ:

Բիշօփը աշխատում է նմանապէս կնոջ պակասաւորութիւնը և ստորադասութիւնը տղամարդից կեանքի փորձով ապացուցանել: Նա գրում է, տղամարդը քաջասիրտ է, անվախ, խիստ, փայլուն, դաժան, փակված: Կնիւ երկուստ, անձնատուր, մեղմ, քնքշալ, բարեխիղճ կամ բարեխիղճ: Տղամարդը հաստատ է, այն ինչ կնիւ փոփոխական իր սկզբունքին հակառակ (inkonsequent): Տղամարդը համոզմունքով է գործ բռնում, կնիւ զգացմունքով: Առաջինի զգացմունքը վրա խելքն է իշ-

հում նիւթերի վաճառականութիւնը խլին մեր ձեռքից, ուստի կորցնենք և հում նիւթեր մշակելու միջոցները: Գուցէ մեզանում այդ տեսակ գործին ձեռք տալու համար էլ մարդ չի գտնվի: այն ինչ գործը ինքն իրան վերառած կարող էր անգամ շահաւէտ լինի:

ՆԱՄՍԱ ԱՐՈՒԼԻՍԻՑ

Ներկայ ամսոյ 3-ին ժամը մէկի միջոցներումը պատահեցաւ Օրդուպատ քաղաքի միջակայ սահմաններում մի աղետալ եղիւնագործութեան դէպք, որ Աղուկաց չայ հասարակութեան մեծ տխրութեան միանգամայն և զարացման տեղի տուց:

Վերին Աղուկաց երկսեռ ուսումնարանաց Հոգաբարձական անգամ Ներսիսեանց պ. Զաքարէն մինչև երկերակցութեամբ թոփեանց պ. Հաղարապետի և տեղւոյ գիշերային պահուցներից թօփալեան Գօհանէսի Օրդուպատ փոշտումը իւր ունեցած 3000 ուրիշ փոշտ ստացած վերագումում էր, յանկարծ Գանդամիլի ճանապարհին մի մահաժամանակի աղուկ մէջ խնջոյթի նոստած վեց եօթ մահաժամանակ երկուսներ հրացան են դարդալում պ. Զաքարէնի վրայ, որ իսկոյն հոգին աւանդում է. մի երկու ևս արձակում են պ. հաղարապետի վրայ. բայց նա ճարպիկութեամբ եկած գնդակների առջևից խոյս տալով բարեբախտաւորաւ ապագում է դիմում է Գանդամիլ և Օրդուպատ օգնութիւն կանչելու. իսկ թօփալեանցի վրայ ուղղուած մի գնդակ թիկից մտնելով միւս կողմից եմում է. սորան ևս բժիշկ հասնելով օգնութիւն է անում, բայց այսուամենայնիւ դարձաւ վատագոյ զրուկեան մէջ է: Նոյն օրումը Օրդուպատի քաղաքական կառավարութիւնը գէպը պատահած տեղը զալով, մանրամաս ընտրութիւն անելից լսողով՝ սկսում է հետեւալ օրը խիստ միջոցներով խաղաղութիւն անել չարաբարոյ առաջակները գտնելու. (զի նոցա հարուածներ տալից յետոյ՝ առանց սպանվողին մօտենալու. խոյս տուած են անյայտ տեղեր): Աւաղակները երկուքը և նոյն ալոու տէրը անմիջապէս բռնվելով բանդարկուցան. և յոյս կայ որ փոքր միջոցումս ամէնքն ևս բռնուին, և իրանց արժանաւոր պատմիները ընդունին: Սոյն այս եղեանագործներից մէկն է եղել և քանկոյս անգամ աններքի յանցանքների մէջ բռնուած և դարձեալ տեղւոյս օմանց բերելով չայիի ներդրամութեան արժանացող Հաճի Գահրաման օղի Ալի-Նսանը, որ տակաւին աստանդական փակելով թափառում է, որոյ հետամուտ են բռնելու. և յոյս կայ որ սա ևս կարժանապ իւր եղեանագործութեան պատժին, իր միւս ընկերների հետ ի միասին:

Իսկ հանգուցեալ պ. Զաքարէն Գանդամիլից տեղա բերուցաւ, և փառաւոր հանդիսի թաղուցեաց Ս. Գօհանէս եկեղեցւոյ դռնի դանդաղաւորան մօտ, (զի մեծ երակաւոր իշխանների մէկն էր սոյն եկեղեցւոյ). որոյ տարածում մահն մեծ

լուծւ, իսկ երկրորդը, ընդհանրապէս զղացմունքը իսկը վրա, կայն կայն: Այստեղ առհասարակ յիշում է գերմանացի գիտականը ամէն յատկութիւնները, որոնք մեր պապերից և տատերից միշտ լուծւ են:

Այնու այս թղթութիւնների պատճառները դըմաւոր չէ գտնել, որոնք ոչ թէ բնական են, այլ դատարարականութեան, կնոջ անցեալ և ներկայ ընկերական դրութեան հետևանք:

III

Չվիցերացի տեսութիւն (Theorie) շատ չին սիրում, սրանք շատ չոր ու հաշվող մարդիկ են: Այն ինչ Եւրոպայի միւս տէրութիւններում անհատներ, կանանց աղատութեան հարցը լուծելու համար հաստ ու բարակ զրբեր են գրում, սրանք առանց երկար վիճարկութեան այս հարցը կամենում են փորձով վճռել, և որ իւրա միակ միջոց է: Պատահական երկողները (այսինքն որոնց պատճառները չէ գտած, բայց ունին անուշտ իրական պատճառ), մարմնակազմութեան վարդապետութիւնները կայն, որոնք կնոջ տղամարդից տարբերում են, բայց այս պապերից մնացած կարծիքները չապացուցած պնդումները, Յիւրիկի հասարակապետական կառավարութեանը, որ նոյնն է ասել ժողովրդին, չը խափանեցին կնոջ բարձրագոյն կրթութիւն ստանալու աղատութիւն տալ, և փորձով անենել արդե՞ք նա ընդունալ է գիտութիւնների մէջ այնպէս խոր թափանցել ինչպէս տղամարդը առհասարակ, թէ ոչ:

1867 թվականից սկսած *) երբ պաշտօնական կերպով կնոջ համալսարանական զարգացումն ըս-

*) Արդէն 1864-ին թղթ էր տված կանանց համալսարանի մէջ դասեր լսել առանց ուսանողա-

*) Das Studium und die Ausübung der Medicin durch Frauen. von Theodor L. W. von Bischoff. München. 1872.

խնայ և տիրութիւն պատճառեց իրան ընտանեաց, յազգականաց և գրեթէ Ազգական բոլոր Հայ հասարակութեան:

6-ն յուլիսի 1872

Ձեր բաժանորդներին ոմն

ՆԱՄԱԿ ԱՆԷՔՍԱՆԳՐԱՊՈՒՆԻՅ

Մի օրիորդ գրում է մեզ յետադայ նամակ Ալեքսանդրապոլից:

Ըստ երկու ամիս կը լինի ամենին անձերն չէ զալիս ու խիստ չոր է: Ծերունիք խիստ վշտացած են, նորա ատումեն, որ այս տարուայ պէս չոր և թանգութիւն տեսած չեն: Հայրը և միս ռաւիթները շատ թանգ են: Ես տեղեկացայ, որ արիւրի փութը ամէ 1 ու 20 կ.: Խնամտուն մարդիկը (գուշակողները) այս տարուայ չորութեան համար գուշակել են, որ մինչև Ալեքսանդրապոլում բնակող մի մեղաւոր կնոջ չարաքանչ, Աստուած չի դիմել քաղաքի վրա և Աստուածածինը անձրև չի տալ: Աստուածածին պատկերը ամեն օր զանգակներ կտրտելով դուրս են տանում գիւղերու քաղաքները: Ժողովուրդը յետեւից: Երբեք ունի ներկայ գտնվող երկուսն ուսումնարանին հարցաքննութեանը: Առաջի օրը, երբ այց արկնը տղայաց ուսումնարանին, հիացայ բարբոթին, տեսնելով այն պարզ, անզոր, անշուք անհասկանալի աղքատ յառաջադիմութիւն: Երբեք անհասկանալի զանազան ցանկացայ այն ուսումնարաններին, որը ապրումն միայն արտաքին ձևերի և կրքերի համար: Օրիորդաց ուսումնարանը, համաժողովուրդ տղայաց հետ, աչքի տակ ունենալով ժամանակի փոքրութիւնը, գերազանցում է այս վերջինին, մանաւանդ Հայերէնում: Ձեռագործները շատ գեղեցիկ են:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մասնաւոր նամակից քաղում ենք հետևեալ բերը: յուլիսի 12-ին, Դամասկոս նահանգից մօտ 40—50 միլիոն հեռու, Իսմայիլ ու գիւղում առաւօտը 10 ժամին լոկէ է մի երկրաշարժ, աւելի սաստիկ քան Դամասկոս պատահածը, բայց վնաս չէ տուել որովհետև գիւղը չէ ունեցել այնքան մեծ շինութիւններ:

„Արարատ“ ամսագրի յունիսի տետրակը ստացվեցաւ: Երբանից տեղեկանում ենք որ „Վէճ, Հայրապետ բարեհաճեցաւ Նրեանայ թեմ վարժարանին միանալով Դիմաքիս գաղութային տեսչութիւնը յանձնել արժ, Խորեն նորենայ վարդապետին“ (պ. Ստեփանէին):

Նոյն ամսագրից երևում է, որ Գորու հայ-օրիորդները Մարիամնան ուսումնարանը ունի այժմ 45 աշակերտուհի: Աւուցելիներ և վարժուհիներ դպրոցի երեք են:

տանալու իրաւունք տվեցաւ՝ մինչև այսօր փորձը հաստատեց և հաստատելու է որ կինը գիտական դարգացման ընդունակ է, չնայեցեալ նրա արդեան պակասաւոր նախապատրաստութեանը: Այս համեմատաբար կարճ միջոցի մէջ արդէն վեցը բժշկական ծանր քննութիւնը տալով և ինքնուրոյն գիտական աշխատութիւններ հրատարակելով բժշկական իրաւունք և բոկորի տիրոջ ստացան (): Զննարկու է նրանց գիտական աշխատութիւնները գիտութեան մէջ դարաւորելու չին կազմում, բայց թող մինչոյն ժամանակ յիշեք, որ հողաբանութեան տղամարդիկ նմանապէս նոյն պայմաններով դիմաքիս քննութիւն են տալի, առանց մի նշանաւոր գիտական աշխատութեան, և իրանց ամբողջ կեանքի մէջ հաղաբարձները գիտութեանը մի նշանաւոր ծառայութիւն չեն ցուց տալի: Արդիւն ունենալ սրանց բժշկութիւնով զարաւորելու:

կան իրաւունքները (immatriculation) չնորհնալ: Իբրեւ ազատ ունիւնդիւնը առաջինն էին երկու Ռուս կանայք: Սոցանից օրիորդ Սուսոլա առաջինն էր որ 1867-ին կանանաւոր ուսանողներ թիւը ընդգրկեցաւ:

*) Առաջին բժշկական քննութիւն տվող կինն էր օրիորդ Սուսոլա (այժմ տիկին Երիման): Սրան հետեւեցին օրիորդ Մորգան (Morgan) Անգլիացի, տիկին Բոկովա (Bokova) Ռուս, օրիորդ Դիմոկ (Dimok) Ամերիկացի, տիկին Էտկինս (Etkins), Անգլիացի, և քանի մի օր առաջ օրիորդ Վոլքեր (Walker), Անգլիացի: Վերջինը տեղեկաց համալսարանի և նահանգաւոր հիւանդանոցի զբոսարար բժիշկ, պրոֆէսոր Բիրմերի (Birmer) ափսոսանք (օգնական) ընտրվեցաւ: Դամասկոսի առաջին օրինակը Եւրոպայի մէջ:

„Մեզու Հայաստանի“ լրագրում կարդում ենք հետեւեալ տողերը:

„Թիֆլիսի օրիորդաց Մարիամնան ծխական ուսումնարանին նշանակվեցաւ, ինչպէս յայտնի է, օժանդակութիւն Նորայէն եկեղեցուց: Այժմ, ինչպէս լուրս ենք, կօսիստօրից լուծումն առած է և ուսումնարանը ստանում է արդէն եկեղեցուց նշանակված գումարը, բայց ոչ թէ տարեկան 300 ռուբլի, այլ 240 միայն:

„Եկեղեցու գաւթում չինելու ուսումնարանի հիմքը մինչև ցայժմ դրած չէ“:

Մտնելով բազմաբնակ տեւան հանդէսի մէջ բացման օրը մինչև յուլիսի 7-ը հաւաքվեցաւ մոտ 71,657 ռուբլի: Բացման օրը մոտ 5 ռուբլի, մնացած ժամանակ 1 ռուբլի: Հանդէսի մէջ բացվեցան յուլիսի 6-ին մահ կա վար ժա կա ն զ ա ս ա խ օ ս ու թ իւ ռ ն ե ռ: Ռուսաստանի ամեն գաւառներից հաւաքվեցան ուսուցիչներ:

Годосъ Լրագիրը հաղորդում է, որպէս լուր, որ տեղութիւնը կամենում է մոցնել ուսումնարաններին վերաբերեալ վերանորոթիւնը միայն հիւսիսային կողմատու և ոչ թէ Անդր-կովկասում: Ստաւրապոլի և Կուբանի գիմնազիաները դիտաւորութիւն ունին պարզ կառավարչին դարձնել և մի բարձր բնակական ուսումնարան Վլադիկովկասում հիմնել: Իսկ Անդրկովկասում թող տուած կը լինին քանի մի բնակական ուսումնարաններ կառուցվին գիմնազիաների և պրոգիմնազիաների տեղը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Նորբում Գերմանիա, աւարտելով Զբոսնայի հետ պատերազմը և դառնալով ներքին պատերազմի, աջողութեամբ աւարտեց կոիւր միութեան ամենազօրեղ թըշնամիներից մինի հետ: Կաթօլիկ եկեղեցին, որ միշտ ձգտում է աղեկցութիւն ունենալ ազգի ամբողջ կեանքի վերա, սկսելով քաղաքականութեան և վերջացնելով առօրեայ մանր հարցերով պարզ հասկացաւ, որ միացած Գերմանիայի ահագին պետութեան վերա աւելի դժուար է աղբիւր քան թէ մանրիկ և թոյլ պետութիւնների բազմութեան վերա: Մանաւանդ այս անհարին երեւցաւ երբ միացած գերմանական պետութիւնների գլուխը դառաւ բողոքական Պրուսիան: Հասկանալի է ուրեմն այն անբաւականութեան զգացմունքը, որ տիրեց Կաթօլիկ կուսակցութեան Գերմանիայում վերջին անցքերի,—այսինքն նորա միութեան պատճառով:

կամ գիտական դարգացումն ստանալու:—Ինչպէս աղամարդիկների մէջ փոքր է գիտութեանը նշանաւոր ծառայութիւն անողների թիւը այնպէս և պէտք է կանանց մէջ լինի: Իսկ այսօր դիտութիւնով դարձելով կանանց թիւը, աղամարդիկների հետ համեմատելով, անպիսի փոքր է:

Ինչպէս այս յիշեալ ներկայ ժամանակիս կանանց ցուց տված յառաջադիմութիւնը, այսպէս և անցեալ ժամանակների պատմութիւնը ապացուց է, որ եթէ կինը բարեբաղդ հանգամանքների մէջ է եղել կրթութեւն և զարգանալու ինչպէս մարդ և ոչ ինչպէս կին, նա թէ գիտութիւնների և թէ արվեստների մէջ աղամարդիկների հետ իւր հըմտութիւնով և ճարտարութիւնով մարտու է: Աւելորդ չեմ համարում աստեղ իբրեւ ապացուց այս ճշմարտութեան մի քանի պատմական փաստեր յիշել, որոնք անցողիկ հռչակաւոր փիլիսոփայ Զ. Ս. Միլլը կանանց արդիւնութեան դէմ դրած անտրից են հանած:

Հին Յոյների մէջ Սաֆօ (Sapho) կինը երեւի բանաստեղծներից մէկն էր համարվում: Միլլը (Myrthis)՝ որ Պիդարի ուսուցչուհին էր և Քարինա (Carinna) որ Պիդարի հետ բանաստեղծութեան մէջ մրցելով հինգ անգամ նրան յաղթելով, բանաստեղծութեան մրցանակ էր ստանում, փոքր արժանաւորութիւն չը պէտք է ունեցած լինին, որ Պիդարի նման հռչակաւոր անձի հետ յիշատակելու և համեմատելու են: Ասպասիա (Aspasia) փիլիսոփայական դրաւոր աշխատութիւններ չէ թողել: Բայց յայտնի փաստ մի է, որ Սոկրատես նորանից իմաստութիւն և խրատ է սովորել: Ինքը Սոկրատեսը խոստովանում է այս: Նոր ժամանակի կանանց զբաւոր աշխատու-

Ուրիշ կողմից տեղութիւնը և բոլոր կուսակցութիւնները, որ պատերազմի աջողութեւն յետոյ իրանց բարոյական ապաստանը գտան տեղութեան գրկում, տեսնելով իրանց գերազանցութիւն, հետզհետէ անհամբերող էին դառնում դէպի այն ամեն երեւոյթները, որը գուցէ իսկ անհարկութեամբ հակառակում էին նոյա տեղացած գաղափարներին և ցանկութիւններին, որոնց իրագործման մէջ նոյա տեսնում էին երկրի բաղդը և բարօրութիւնը:

Գերմանական Քէյսստագի անդամները և տեղութեան կուսակիցները ինչ որ խօսում էին ունէր մի և նոյն միտք: Կաթօլիկ կուսակցութեան վերաբերութեամբ նորա, կարծես, ասում էին. մենք ենք միութեան գաղափարի ներկայացուցիչները և ոչ դուք, մենք էինք, որ այդ գաղափարի համար պատերազմեցինք այն ինչ մեր սկսած պատեւրազմը ձեր օրտերին հաճելի չէր, ուստի գործունէութեան ասպարէզը միացած պետութեան մէջ պիտի մեղ պատկանի, մեզ նորա ստեղծողներին, իսկ ձեր ներկայութիւն այստեղ տեղ մենք տանել չենք կամենում և չենք կարող, զնացէք, կորէք այդտեղից:

Խօսքից մինչև գործը մի քայլ է: Փոքր առ փոքր սկսեցին հեռացնել կաթօլիկ կուսակցութիւնը գործնական կեանքի շրջանից: Նախ և առաջ զեկեցին կաթօլիկ կուսակցութիւնը ուսումնարանների կառավարութեան իրաւունքից, և վերջապէս հասան և այն միջին որ եղութեան միտքանութիւնը պիտի արտօնվի Գերմանիայի սահմաններից, որովհետեւ այդ միաբանութիւնը զլիւսաորապէս ամենահզօր պաշտպան էր Գերմանիայի մէջ կաթօլիկ գաղափարի և նորա ներկայացուցչի,—պապի:

Զուգընթաց այս օրէնքի հետ, հրատարակվեցան և կանօնները որը սահման էին դնում նոր հոգևոր միաբանութիւնների հիմնքուն Գերմանիայում:

Այս կանօնադրութիւնը սկսում են արդէն գործ դնել: Օրինակ Պրուսիայի մի գաւառի մէջ, կարծեմ Պոզն գաւառում, եղութեան ներքին միաբանութեան ժողովը մի նիստ ունէր նոյն իսկ միաբանութեան արտօնման օրէնքի հրատարակման օրը, տեղական կառավարութիւնը թող չտուեց միաբանութեան իր նստերը շարունակելու և հրամայեց իսկոյն թողնել Գերմանիայի սահմանները:

Թիւնները բաղմութիւն են, որոնց մեծ մասին թէ են ինքնագիւտ սեփականութիւնը պակասում է, որ նոյնպէս նրանց պակասաւոր դատարարական հետեւեց է: Բոլոր նոր գրականութեան մէջ չը կայ այնպիսի դրաւոր աշխատութիւն որ ոճի բարակութեան, մաքի ճիշդ ու խելօք բացատրութեան մէջ տիկին Ստալի (Staël) աշխատութիւնից դերադանքի: Կամանպէս պարզ ու ճարտար արվեստական կատարելութեանը Ժորժ Սանդի (George Sand) արձակ դրութեան, որի ոճը մարդի ջիւրի վրա Հայդընի կամ Մոցարտի միաձայն երաժշտութեան (Symphonie) նման է ազդում, իրանից բարձր չունի: Հայեցական փիլիսոփայութեան մէջ Հելոիզ (Heloise), Մատեմատիկայի մէջ Սոմերվիլ (Somerville), Ժողովրդական գիտութեան, գեղեցիկ արվեստների ետին, կանայք եթէ կանոնաւոր կրթութիւն և հմտութիւն են ստացել, յայտնի են իրանց յառաջադիմութիւնով:

IV

Այս ներկայ և անցեալ պատմական ճշմարտութիւնները, կատարեալ յառաջադիմութիւնը մարդկութեան, պահանջում են որ մարդկութեան կէտը կանայք—տղիտութեան շղթաներից ազատվին, և զարգանալով մտաւոր և գործնական աշխատութեան մշակների թիւը բազմացնեն:—Այն տմարդի գաղափարը, որ կինը մարդի զվարճութեան, նրա հպատակը լինելու համար է ստեղծված և ոչ նրա հաւասար ընկերը, այն գաղափարը քանի դեռում հալածվում է լուսաւորութիւնից: Այսօր զարգացած անձ մի էլ չի փնտրում այնպիսի կին, որին միայն արտաքին գեղեցկութիւնն է զարգարում, կամ յաճախ՝ սուր անց հարուստ բաժնիքը, այլ նա

Այն անասնի եռանդը որ յայտնվում է այդ նոր կանոնները գործ դնելու ժամանակ, ապացուց է որ յաղթութիւնը այն կուսակցութեան ձեռքումն է, որի ոյժի առաջինն տեղութիւնն անգամ խոնարհվում է: Հասարակական կարծիքն այժմ այդ կուսակցութեան ձեռքումն է: Միայն ծայրայեղ ռաւապետականներ (րադիկալներ) որը նոյնից ոչ պակաս ատում են կաթօլիկ կուսակցութիւնը, պապին և եղութեանը, դարձեալ թերահաւատութեամբ դուրս են շարժում, պարզ հասկանալով որ կը դաջ և նոյա հերթը, երբ նոյա էլ պիտի տարափելի և վանդաւոր պատերազմ սկսեն տիրապետող կուսակցութեան հետ:

Նորա դիտեն, թէ այն ամեն խօսքերը որք Քէյսստագի մէջ մինչև այժմ վերաբերում էին կաթօլիկներին ժամանակով պիտի վերաբերվին և նոյա: Անհաւասար կուսակցութեան կուսակցութեան հետ անփոխալի է, բայց ռաւապետական ծայրայեղ կուսակցութիւնը ունի իր համար թարմ, նոր, առաջադէմ միտք, Ժողովրդի բարօրութեան և ազատութեան գաղափար, և նա չէ ընկնելու կաթօլիկ կուսակցութեան պէս, որի հասարակական հիմքը արդէն փռած է:

ՏԱՍՆԵՐՈՐԳ ՆԱՄԱԿ

Պարոն Բաշօնի ուղեւորութիւնից Պարսկաստանում

Մտանելով Հաղբակ 1) իմ անցեալ նամակում քեզ չը յիշեցի, թէ ես արդէն անցել էի Պարսկաստանի սահմանի գծէն: Որովհետեւ այդ երկիրը, որ քանի տարի յառաջ տիրում էին Գուրդերը, այժմ պատկանում է Տաճկաստանին:

Բայց և այժմ այդ կողմերում Գուրդերի թիւը սակաւ է: Նորա բաղկացած են զանազան ցեղերից զանազան անուններով, որպիսի են,—Շիւակ, Քարդար, Ռափաղ, Բիլբաստ, Հաքի և այլն: Այդ ցեղերը կառավարվում են իրենց ցեղապետներով և ներկայացնում են մարդկութեան առաջին ժողովուրդը, որ միայն ապրում էր անասնապահութեամբ:

Նորա չունին հաստատ բնակութիւն, չեն շինում տուններ, և չունին անշարժ կալուածք, այլ ապրում են տարալիկ կեանքով: Տարուայ երեք եղանակները,—գարունը, ամառը, և աշունը, իւրենց անասունների հետ,—նորա անցուցանում են լեռների արօտամարգերում, իսկ ձմեռը ապրում են բնակութիւն ունեցող աղբիւր գիւղերու մէջ:

1) Այդ երկիրը Գուրդերէն այժմ կոչվում է Սարալակ, այսինքն զլիւսաւոր Հաղբակ, փոքր Հաղբակից օրոշելու համար:

որոնում է ճշմարիտ կենակից, ընկեր, որի հետ նա իր մտաւոր կամ գործնական աշխատութիւնները բաժանել կարող է, որի հետ նա իր քաղաքական և ընկերական հարցերի վրա դատել կարող է, որից խորհուրդ առնել և որին խորհուրդ տալ կարող է: Եւ միայն այսպիսի այր և կին, այսպիսի ընտանիք երբեք երբանիկ է: Այն ընտանիքի մէջ, ուր մէկը, իսկ միւրը, ծառայում կամ հնազանդ յալտեւանական լուրիւն գաղափարաւորում այն ընտանիքի մէջ երբանիկութիւն անկարող է տիրել: Երբ ջանիկ է այն ընտանիքը որի մէջ այրը և կինը մի և նոյն ժամանակ տէր և ծառայ են, կամ աւելի ճիշդ ասել, արդարութիւնն ու խելքն է հրամայողը:—Վերջին խօսքերիցս կարելի էր հետեւացնել որ աղամարդը իրաւունքով է հրամայող, դուրս ընտանիքի, որովհետեւ նա ընդհանրապէս անկի զարգացած է: Բայց չը պէտք է մոռանալ որ տղան մարդը բանութիւնով է գլուխ ընտանիքի: Նա մեծ յանցանք և անարդարութիւն է գործում անդադար, կնոյ տիրութեան մէջ պահելով, նրա դարգացմանը ընդդիմանալով:— Զարգացած հասարակութիւնների ջանքն է ահա, այս ժառանգական յանցանքը, այս անիրաւութիւնը վերացնել իրանց միջից, կնոյ ազատ դարգացման միջոց ստալով: Եւ այս ձգտումով միայն կարող է ընտանիքը երբեք երբանիկ դրութեան մերձեւաւ, և մարդկութիւնը աւելի արագութիւնով քան թէ մինչև ցարդ յառաջանալ:

Յ. Աբէլեանց

Յիւլիս 1872, յուլիսի 7-ին

